

Studentu vecuma īpatnības kā pamats attieksmes pret augstskolas mācību vidi veidošanā

Valery Kunitsky, *Riga Technical University*

Kopsavilkums. Autors analizē augstskolu studentu attieksmes pret studijām aktuālās problēmas un tendences. Darba uzmanības centrā ir dialektiskā saikne starp augstskolu mācību vidi kā studentu darbības ietekmējošo faktoru un viņu attieksmi pret studijām. Problēmas izpētes priekšnosacījums – studenta kā personības, noteikta vecuma cilvēka, attiecīgas sociālās lomas izpildītāja vispusīga analīze. Autors pievērš uzmanību divu veidu faktoriem, kas nosaka studenta personības sociāli psiholoģisko portretu un ietekmē veiksmīgas studijas augstskolā, tie ir attieksme pret studijām un augstskolas mācību vides kvalitāte.

Atslēgas vārdi: students, attieksme, studijas, pozīcija, mācību vide.

Jēdziens „students” tulkojumā no latīņu valodas nozīmē cītīgi strādājošs cilvēks, kurš grib apgūt zināšanas.

Studentu kā personību un noteikta vecuma cilvēku raksturo kritēriju komplekss:

- **bioloģiski** – nervu sistēmas darbības tips, instinkti, refleksi, ķermeņa fiziskie parametri. Šajā līmenī dominē pārsvarā iedzimtie nosacījumi, bet noteiktā mērā arī dzīves apstākļu maiņa;
- **psiholoģiskie** – personības procesu, īpašību un stāvokļu kopums. Pamatā psihiskas īpašības (temperaments, raksturs, spējas utt.), kas prasa konkrētu katra studenta individuālu personības analīzi;
- **sociāli** – studenta dzīves darbības sabiedrisko attiecību izpausme, kuru veido tā piederība pie noteiktām sociālām grupām.

Šo cieši saistīto pušu analīze dod iespēju pētīt studenta personību kā vienotu veselumu, atklāt viņa individuālās un vecuma īpatnības.

Ir divu veidu faktori, kas nosaka studenta sociāli psiholoģisko portretu un ietekmē veiksmīgākas studijas augstskolā:

- vērtības un dzīves orientācija, **attieksme pret studijām**, priekšstatī par izvēlēto profesiju, informētības pakāpe par augstskolā notiekošajiem procesiem – faktori, kas jau ir studenta rīcībā iestāšanās laikā;
- augstskolas **mācību vides** kvalitāte un īpatnības – pedagoģiskā procesa organizācija, pasniedzēju un audzēkņu mijiedarbības formas, pasniegšanas līmenis utt.

Pirmā veida faktoros nosaka galvenokārt sabiedrības makrovides apstākļi, kā arī topošā studenta komunikācijas kanāli. Ietekmēt šos faktoros var tikai pastarpināti, tiešam spiedienam tie nepakļaujas. Izņēmums – pirmā kursa studenta adaptācijas posms, kad galvenais uzdevums ir vispārējā

orientācija jaunajā vidē, mācību darbības, kā arī pastāvošās kārtības, noteikumu un normu sistēmas apgūšana augstskolā.

Ar laiku noteicošo lomu sāk spēlēt otra veida faktori, augstskolas mācību vide.

Jaunības un agrā brieduma vecuma personības īpašību raksturojums [6].

- briedums intelektuālā un tikumiskā nozīmē;
- patstāvība;
- optimisms;
- orientācija uz jauno un radošo;
- stabils redzesloks;
- drosme, neatlaidība;
- aizrautība;
- atklātums;
- kritiskums un paškritiskums;
- personības pašvērtējums ir pretrunīgs, kas veido iekšēju nepārliecinātību, dažreiz arī asumu un atraisītību;
- maksimālisms, skeptiska, ironiska attieksme pret vecāku cilvēku viedokļiem un dažām dzīves parādībām;
- intelektuālo un izziņas spēju virsotne;
- divkosības, rupjības, citu cilvēku dominantes uzvedības noraidīšana;
- atbildīgo lēmumu pieņemšana;
- profesionālās karjeras, dzīvesveida un stila izvēle, savas vietas meklējumi pasaulē;
- dzīves partnera izvēle, savas ģimenes veidošana, seksuālā aktivitāte.

Psiholoģijā, kā arī gerontoloģijā šo posmu apzīmē kā agrā brieduma stadiju, kuras pamatmērķis ir cilvēka iekļaušanās intensīvā personīgajā dzīvē, kā arī profesionālā darbībā (Ž. Godgrūa u.c.) [5]. Š. Bjulers, izmantojot kā personības dzīves ceļa kritērijus dominanto motivāciju un dzīves aktivitātes apjomu, paplašina šī posma rāmjus: no 16 -20 līdz 25-30 gadiem. Speciālists konstatē, ka personības dzīves mērķi bieži ir mainīgi un ne pārāk reālistiski [5]. Pazīstamais amerikāņu zinātnieks D. Levinsons vispār attiecina personības iestāšanos pieaugušo pasaulē uz 23 – 28 gadu vecumu. H. Gudjons secina, ka mūsdienās ar jaunību lielākoties tiek saprasta noteikta **vecuma fāze** (kurai ir nenoteikta robeža, parasti domāts vecums no 13 līdz 20 gadiem). Tāpēc šā autora desmit nozīmīgākās tendences jaunatnes pētīšanā ļoti nelielā mērā attiecas uz studentiem.

Pēc fiziskās attīstības rādītājiem šis posms ir galvenais cilvēka dzīves ciklā. Muskuļu spēks, reakciju ātrums, veiklība, izturība – visi galvenie cilvēka organisma fiziskie parametri atrodas visaugstākajā līmenī. Tomēr atzīmēsim, ka tieši studenti savā vecumgrupā, pēc starptautisko organizāciju datiem, ir līderi tādās slimībās kā hipertoniya, tahikardija,

diabēts un nervu-psihe saslimšanas. Šādu pretrunīgu situāciju nosaka vesela sociālo faktoru grupa, kuru analizēsim, runājot par studentiem kā sabiedrības specifisku sociālo grupu.

Šajā personības attīstības posmā ir konstatēts arī maksimums augstāko psihe funkciju darbībā: uztverē, uzmanībā, domāšanā, runāšanā, emocijās un sajūtās.

Kopumā varam teikt, ka pētāmā studentu personības vecumā notiek rakstura veidošanās un stabilizācija, kas atklāj iespēju pilnvērtīgi apgūt nobrieduša cilvēka sociālo lomu repertuāru visās dzīves sfērās, sākt savu „ekonomisko aktivitāti”. Motivācijas sfēras, vērtīborientāciju sistēmas pārveidošana no vienas puses, un speciālo spēju saistība ar profesionālizācijas procesu formēšanu, no citas puses, ļauj izdalīt šo vecumu kā rakstura un intelekta veidošanās centrālo posmu.

Varbūt pats galvenais personības attīstības rezultāts šajā posmā ir indivīda „Es” – tēla („Es” – koncepcijas) veidošanās visās dzīves sfērās: izziņas, emocionālajā un uzvedības. Pārvarot identitātes krīzi, personība veido: reālo „Es” – kas es esmu; ideālo „Es” – kāds es varētu būt; dinamisko „Es” – kāds es esmu citu cilvēku uztverē. Šajā laikā veidojas personības vērtību un nostādņu sistēma, savas unikalitātes izjūta, dzīves koncepcija, sociālo lomu repertuārs un galveno statusu profils. Galveno lomu indivīda izziņas darbībā sāk spēlēt abstraktā domāšana, veidojas vispārināts priekšstats par pasauli, personība kļūst spējīga noteikt dziļas likumsakarības starp pētāmās realitātes dažādām sfērām [4].

Nopietnas izmaiņas notiek arī personības emocionālajā sfērā – pēc iepriekšējā socializācijas posma dziļajiem emocionālajiem pārdzīvojumiem un vētrām notiek zināma stabilizācija. Dažos gadījumos emocionālo krīžu un grūtību sekas ir īpaši infantiliem studentiem ar personiskās attīstības traucējumiem. Rezultātā var veidoties destruktīva, devianta uzvedība. Speciālisti atzīmē, ka šādās sarežģītās situācijās liela nozīme ir adekvātai pedagoģiskai studenta ietekmēšanai, kad personības enerģija ir vērsta uz svarīgo uzdevumu izpildi, kas, savukārt, veido pozitīvus darbības stimulus. Personības sasniegumu vajadzības realizācija, veiksmīgas pašrealizācijas sfēras precīza noteikšana – iespējamās destruktīvās uzvedības pārvarēšanas obligāts priekšnosacījums.

Studentu vecumā ir noteikta pretruna starp intelektuālo un fizisko spēku optimumu, augstām, reālām iespējām un to praktisko realizāciju. Ilūzijā, ka viss labākais vēl ir priekšā, ka nepārtraukta, pozitīva attīstība turpināsies nepārtraukti kontaktā ar dzīves realitāti, var izraisīt nopietnu krīzi.

Eriksona skatījumā sociālo un individuālo izvēļu, identifikācijas un pašnoteikšanās krīze var izpausties šādi [4]:

- psiholoģiskās intimitātes, tiešu starppersonu attiecību noraidīšana;
- problēmas laika uztverē, nespēja izvairīties dzīves plānus, pārmaiņu un attīstības bailes;
- nespēja mobilizēt savus iekšējos resursus, radošās spējas, noteikt darbības prioritātes;
- „negatīvas identitātes” formēšana, pozitīvas pašnoteikšanās noraidīšana, negatīvu uzvedības paraugu atdarināšanas izvēle.

Izmantojot pārsvarā klīniskus datus, Eriksons nemēģināja aprakstīt pētāmās parādības kvantitatīvi. Kanādas psihologs Dž. Marša, kompensējot šo trūkumu, izdalīja identitātes attīstības četrus posmus, kuru pamatā ir personības

profesionālās, reliģiskās un sociālās pašnoteikšanās pakāpe [5]:

- „nenoteikta identitāte”. Indivīdam pagaidām nav precīzas nostājas un pārliecības, kā arī profesionālās karjeras plānu izvēles. Identitātes krīzes nav;
- „priekšlaicīga identitāte”. Indivīds iekļaujas attiecību noteiktā sistēmā, nevis patstāvīgi, pārbaudījuma un krīzes dēļ, bet svešu cilvēku viedokļu ietekmē, sekojot citu indivīdu autoritātei vai piemēram;
- „moratorija posms”. Indivīds pārdzīvo normatīvas pašnoteikšanās krīzi, izmēģina savu, vienīgo attīstības variantu no daudziem iespējamajiem;
- „sasniegta, realizēta identifikācija”. Krīze ir pārvarēta, indivīds pāriet no meklējumiem pie praktiskās pašrealizēšanās.

Atzīmēsim, ka mūsu pētījuma respondentiem, 2. un 3. kursa studentiem, ir arī raksturīga šāda tendence – studenti sāk apšaubīt profesijas, specialitātes, augstskolas izvēles pareizību. Speciālistu skatījumā lielākoties tikai pēc 3. kursa beigām profesionālās pašnoteikšanās problēma ir galīgi atrisināta.

Studenta personības attīstībā katrā kursā ir sava specifika [7].

Pirmais kurss. Galvenie uzdevumi – adaptēties jaunajā mācību vidē. Studentu rīcība bieži ir izteikti konformistiska, nav diferencētas pieejas lomu repertuāra izpildē.

Otrais kurss. Adaptācijas process ir principiāli pabeigts. Sākas intensīvs mācību periods, kurā aktīvi iesaistās visās mācību un audzināšanas formās. Studenti veido kopīgu sagatavošanās bāzi, formē plašus kulturālus pieprasījumus.

Trešais kurss. Specializācijas procesa sākums, studentu profesionālo interešu attīstība un padziļināšanās, dažreiz arī tieksme nodarboties ar zinātnisko darbu. Specializācijas nepieciešamība var izraisīt studenta personības interešu loka sašaurināšanos.

Ceturtais kurss. Mācību prakse dod pirmo iespēju reāli iepazīties un sajūst izvēlētajās specialitātes realitātes. Studentu uzvedību raksturo speciālās sagatavotības racionālo formu un līdzekļu meklējumi, notiek dažādu dzīves vērtību un orientācijas izvērtēšana no jauna, veidojas stingras, praktiskas nostādnas savas turpmākās profesionālās darbības uztverē un vērtējumā. Studenti pamazām sāk atdalīties no augstskolas dzīves kolektīvajām formām, jo lielāka uzmanība ir pievērsta vērtībām, kas saistītas ar darbavietu, ģimenes dzīvi, materiālo labklājību.

Pēc attieksmes pret studijām speciālisti studentus iedala šādās kategorijās [6]:

- pirmā – studenti, kas vērtē savu mācību darbu kā svarīgu, nepieciešamu priekšnosacījumu izvēlētajās profesijas apguvē, aktīvi meklē patstāvīgas darbības formas, mācību darba racionalizācijas metodes;
- otrā – šauras profesionālās ievirzes studenti, kas pievērs lielu uzmanību priekšmetiem, kas viņu skatījumā cieši saistīti ar turpmāko darbu un karjeru. Labi mācās iemīļotās disciplīnas, lasa papildus speciālo literatūru, pārējie studiju programmas priekšmeti viņus ne pārāk interesē;
- trešā – studenti, kas grib iegūt zināšanu un informācijas nepieciešamo minimumu, bez īpašām pūlēm un

centieniem iedziļināties dažu priekšmetu būtībā. Minimāliem spēkiem dabūt pozitīvas atzīmes, pagaidām nedomājot nopietni par profesionālo nākotni;

- ceturtā – studenti, kas pievērs lielāku uzmanību un labi mācas tikai priekšmetus, kuri viņiem patīk. Bieži nesistemātiski apmeklē nodarbības, profesionālās karjeras perspektīvas vēl nav nopietni apdomātas un noformulētas;

- piektā – studenti–sliņķi. Nejauši, kopā ar skolas draugiem vai pēc vecāku norādījuma iestājušies augstskolā.

Citā variantā, pēc studentu darbības un uzvedības izziņas un mācīšanās sfērā, iedala:

- studenti ar orientāciju uz biznesu - „uzņēmēji”. Augstākās izglītības iegūšana viņiem ir līdzeklis veiksmīgai karjerai biznesā. Viņi ir vairāk pārliecināti, ka pareizi izvēlējušies specialitāti, labāk pārzina savas profesijas specifiku, bet tajā pašā laikā kritiskāk ir noskaņoti pret savas augstskolas trūkumiem. Pēc pašvērtējuma rezultātiem viņiem vairāk, salīdzinot ar citām studentu grupām, ir attīstītas tādas personiskās īpašības kā patstāvība, individuālisms, fleksibilitāte;
- studenti, kas pēc diploma iegūšanas grib dzīvot un strādāt ārzemēs, „emigranti”. Augstākā izglītība viņiem ir vajadzīga svešvalodu apgūšanai, tādu zināšanu ieguvei, kas dotu iespēju brīvi strādāt citās valstīs. Bieži viņi ir pārliecināti, ka pareizi izvēlējušies augstskolu un specialitāti, tādus studentus arī pēc pašvērtējuma raksturo rīcības elastīgums, optimisms, pašpārliecība, individuālisms;
- studenti, kas orientējas uz izglītību kā iespējamo profesiju, „tradicionālisti”. Viņi vairāk vērtē izglītību kā dzīves pamatvērtību, personības pašrealizēšanās sfēru, bieži grib turpināt studijas maģistrantūrā un doktorantūrā, veikt zinātniskus pētījumus. Tādi studenti bieži konformistiski uztver augstskolas mācību vidi, vairāk paļaujas uz centību un profesionālismu nekā uz asu reakciju un uzvedības elastīgumu;
- studenti, kurus var nosaukt par „nenoteiktiem”. Pašnoteikšanās, dzīves ceļa izvēle, profesionālā identifikācija – viņiem viss vēl ir priekšā. Personīgās, sadzīves problēmas spēlē vadošo lomu tādu „nejaušu” studentu dzīves darbībā.

Veiksmīgas mācīšanās augstskolā priekšnosacījums ir personības kopīgās intelektuālās attīstības relatīvi augstais līmenis, tajā skaitā uztveres, uzmanības, atmiņas, domāšanas, izziņas, interešu plašuma, kā arī noteikta loģisko operāciju loka kvalitatīva izmantošana. Gadījumā, kad kādu faktoru attīstības līmenis nav pietiekami augsts, students spēj kompensēt trūkumus, izmantojot paaugstinātu motivāciju, cītību, neatlaidību un centību studijās. Bet ir arī tādas pazemināšanās robežas, kad kompensācijas mehānismi vairs nedarbojas, un studentam grūti mācīties.

Veiksmīgām studijām augstskolas **humanitārajā** specialitātē ir vajadzīgs izteikti verbālais intelekta tips, kurš pēc dažu pētījumu rezultātiem apsteidz neverbālā tipu vidēji uz 16 IQ-punktiem. Humanitārā virziena studenta personību raksturo plaša erudīcija, izziņas interešu dziļums, attīstītas verbālās iemaņas un prasmes, abstraktā domāšana.

Humanitārā profila studenti dzīvo un darbojas jēdzienu, terminu, kategoriju un vārdu pasaulē, atšķirībā no tehnisko specialitāšu studentiem, kas vairāk orientējas uz materiālo priekšmetu un parādību konkrēto pasauli [6].

Topošo **inženieru** vadošie elementi ir: augsts telpisko priekšstatu attīstības līmenis, praktiski lietišķā (neverbālā) intelekta pakāpe, atbilstoša darbības uzdevumiem, kā arī domāšanas ātrums. Speciālisti konstatē, ka tehnisko specialitāšu studentus raksturo pozitīva attieksme pret pieņemtajām sociālajām normām, kas dažreiz apvienojas ar izziņas interešu šaurumu. Atšķirībā no studentiem – humanitāro fakultāšu studentiem, viņi mazāku uzmanību pievērš politiskajiem notikumiem, abstraktām, filozofiskām problēmām. Vēl viena nopietna starpība: zems studentu-inženieru sociabilitātes (sabiedriskuma) līmenis, nozīmīgs intravertu skaits kopējā studentu masīvā. Pētnieki norāda uz vēl vienu specifiku īpatnību – neadekvāts savas personības pašvērtējums (īpaši runājot par savām sociālajām īpašībām). Dažreiz viņi slikti zina un saprot paši sevi, un viņiem ir nepieciešama palīdzība šīs problēmas risināšanā.

Studijas augstskolā, profesijas izvēles process mūsdienu studentiem bieži ir pragmatisks, lietderīgs, utilitārs pasākums. Izglītība kā tāda, kā noteicošā dzīves vērtība, kā patstāvīgs sociāli kulturālais fenomens, kā personības pašrealizēšanās izpausme un forma šodien atrodas otrajā plānā.

Tomēr abstrakti konstatēt kādu, kaut arī pareizu tendenci, bez konkrētas problēmas analīzes, nebūs pārliecinoši, jo studenti vienmēr un visur bija, ir un būs ļoti dažādi un atšķirīgi.

Secinājumi:

- studentu aktivitātes, tajā skaitā arī attieksmi pret studijām, nosaka faktoru sistēma – bioloģiskie, psiholoģiskie, sociālie personības raksturojumi;
- svarīgs nosacījums ir arī agrā brieduma un jaunības specifika un īpatnības;
- studenta personība dinamiski mainās un attīstās studiju laikā;
- studentu vērtību sistēma, orientācija, nostādnes arī nosaka attieksmi pret studijām;
- orientēšanās uz humanitāro, sociālo vai inženierzinātnisko, tehnoloģijas profila specialitātēm ir saistīta ar konkrētām, specifiskām personības iezīmēm un īpatnībām.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. **Oldroyd, D., Elsner, D., Poster, C.** *Education Management Today. A Concise Dictionary and Guide.* London: NILA, 1996. 862 p.
2. **Ornstein, A.** *Foundation of Education.* Boston, 1989. 492 p.
3. **Gudjons, A.** *Pedagoģijas pamatatziņas.* Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. 394 lpp.
4. **Eriksens, E.** *Identitāte: jaunība un krīze.* Rīga: Jumava, 1998. 271 lpp.
5. **Годфруа, Ж.** *Что такое психология.* Москва: Мир, 1996. 372 с.
6. *Педагогика и психология высшей школы. Под ред. Булановой, В., Топорковой, М. М.: Феникс, 2006. 507 с.*
7. **Столяренко, А.** *Психология и педагогика.* – Москва: Юнити, 2001. 432 с.

Valery Kunitsky. Dr. Phil. – The State University of Moscow – 1985; Master Ped. – Latvian University – 2008. Riga Technical University, Institute for Humanities, 16 Azenes str., Riga, LV-1048, Latvia; valvik@inbox.lv

Valery Kunitsky. Age Characteristics of Students as a Basis for Building Relation to the Learning Environment of the University

The author analyses the challenges and trends shaping attitudes of university students to learning. The main focus is on - a dialectical relationship between the learning environment of the university as a necessary condition for the studies, and their attitude towards learning. A prerequisite for studying the problem is to analyse the student's (a man of a certain age), a performer of a particular social role. The author investigates the student's identity a set of criteria - biological, psychological and social. The author focuses on two main, interrelated factors that shape social - psychological profile of the student and determine the success of girls in a high school. These factors are as follows: personal values and life orientation, attitudes towards learning, understanding of their chosen profession, awareness of the ongoing processes at the university. On the other hand, the author analyses the quality and features of the learning environment of the university - teaching process organization and interaction among the students and a teacher, the level of teaching quality. The author discusses the relationship of forming the positions of the student as a complex phenomenon, which determines the quality of life of the individual in various fields, with the process of adapting the learning environment for the students of the university. The author also focuses on the level of satisfaction with the quality of the learning environment by a student of the university, the physical and psychological components of the environment as a prerequisite for the formation of a constructive position. The author examines the personal and behavioural characteristics of students connected both with the choice of the profile of their chosen specialty - technical or humanities, and the specifics of a particular study course. The author discusses some of the classification of students towards their studies, as well as all types of activities, including the activities in the learning process. Finally, the author formulates a number of conclusions as a basis for developing practical recommendations to improve the learning environment at the universities.

Валерий. Куницкий. Возрастные особенности студентов как основа формирования отношения к учебной среде вуза

Автор анализирует актуальные проблемы и тенденции формирования отношения студентов высших учебных заведений к учёбе. В центре внимания работы – диалектическая взаимосвязь между учебной средой вуза как условием деятельности студентов, и их отношением к учёбе. Предпосылкой исследования проблемы является анализ личности студента как человека определённого возраста, исполнителя конкретной социальной роли. Автор анализирует личность студента, используя комплекс критериев – биологических, психологических и социальных. Автор концентрирует внимание на двух основных, взаимосвязанных факторах, формирующих социально - психологический портрет студента и определяющих успешную учёбу в вузе. Это – ценности и жизненные ориентации, отношение к учёбе, представление об избранной профессии, степень информированности о происходящих в вузе процессах. И, с другой стороны, качество и особенности учебной среды вуза – организация педагогического процесса взаимодействия студентов и преподавателей, уровень преподавания. Автором рассматривается взаимосвязь формирования позиции студента как комплексного феномена, определяющего качество жизнедеятельности личности в различных сферах, с процессом адаптации студента к учебной среде вуза. Автор концентрирует внимание также на уровне удовлетворённости студентами качеством учебной среды вуза, её физическими и психологическими составляющими как необходимым условием формирования конструктивной позиции. Автор анализирует личностные и поведенческие особенности студентов связанные как с выбором профиля избранной специальности – технической либо гуманитарной, так и со спецификой конкретного курса обучения. Автором рассматриваются некоторые классификации студентов по отношению к учёбе, а также активности и деятельности в учебном процессе. В заключение автор формулирует ряд выводов как основы для выработки практических рекомендаций в целях совершенствования учебной среды вузов.